

بررسی حقوق اسیران در حقوق بین‌الملل و اسلام

* تکتیم فرزین
* فرزانه طالقانی

چکیده

موضوعی که در این مقاله به آن پرداخته شده است، حقوق اسراء در اسلام و قوانین بین‌الملل است. هدف از نگارش این تحقیق، تبیین و روشن شدن حقوق اسیران در اسلام و غرب می‌باشد. این نوشتار سعی در بیان مفهوم اسیر و احکام فقهی آن در اسلام و در حقوق بین‌الملل دارد و این که حقوق بشر دوستانه با الهام از آموزه‌های دینی می‌تواند این حق را به اجرا گذاشته و از همه اسراء حمایت نماید و در نهایت این که با توجه به همه ادعایی که در مجامع غربی وجود دارد، اسلام توانسته بهترین راهکار را در این زمینه ارائه دهد. در اندیشه اسلامی اسیر دارای شخصیت و شرافت است که باید رفتاری انسانی با آن صورت بگیرد.

واژگان کلیدی: اسراء، اسلام، بین‌الملل، کنوانسیون، حقوق بشر

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۱۴

* دانش آموخته سطح ۲ حوزه علمیه خراسان

* استاد راهنما

طرح بحث

حمد و سپاس بی‌کران بر آن حقیقت لایزال که اکسیر محبت را در دل هر ذره نهاده و از فیض وجود خود، کران تا کران هستی را به هیجان و شور انداخت.

و درود بی‌پایان بر سلاله‌ی عالم وجود، حضرت ختمی مرتبت که اساس عالم آفرینش است و سرچشمه معرفت و صلوات بی‌انتهای و تحیات لایتناهی بر اختران آسمان ولایت و شمس سماوات امامت، بویژه حضرت خاتم‌الاولیاء و الاوصیاء، صاحب‌العصر و الزمان حجه‌بن‌الحسن‌المهدی روحی و ارواح‌العالمین لتراب مقدمه‌الفداء.

صلح یک آرزو و یک هدف است اما جنگ و آثار ناگوار آن نیز یک واقعیت است. اعمالی که امروزه وحشیانه و خلاف قانون شمرده می‌شوند، روزگاری مجاز و پسندیده محسوب می‌شدند. دستگیری اسیران جنگی، به بردگی گرفتن آنان، به غنیمت گرفتن زنان و کودکان و تقسیم آنان تنها برخی از پیامدهای جنگ است که همواره در جنگ‌ها وجود دارد حقوق اسیران یکی از امور مهم جامعه انسانی است که در قرآن کریم و روایات مورد تأکید فراوانی قرار گرفته است و همه‌ی انسان‌ها را سفارش به آن می‌کنند چون که آثار فراوانی بر آن مترتب است و به دلیل داشتن جایگاه دینی و حقوقی، می‌تواند شامل مباحث گسترده‌ای در این رابطه باشد.

الف. اسیر در آیات و روایات

۱. بررسی آیات

آیه اول

«مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُكُونَ لَهُ أُسْرَى حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ

الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ» (انفال/۶۷)

هیچ پیامبری حق ندارد اسیرانی از دشمن بگیرد مگر آنکه کاملاً بر آنها پیروز گردد (و جای پای خود را بر زمین محکم کند) شما متاع ناپایدار دنیا را می‌خواهید (و مایلید اسرای بیشتری بگیرید و در برابر گرفتن مال آزاد کنید) ولی خداوند سرای دیگر را (برای شما می‌خواهد) و خداوند قادر و حکیم است.

آیه مورد بحث مسلمانان را به یک نکته حساس جنگی توجه می‌دهد و آن اینکه هیچ‌گاه مسلمانان پیش از شکست کامل دشمن نباید به فکر گرفتن اسیر باشند زیرا بعضی از مسلمانان در میدان بدر سعی داشتند دشمن را تا ممکن است اسیر کنند، برای اینکه طبق معمول جنگ‌های آن روز، پس از خاتمه جنگ مبلغ قابل ملاحظه‌ای به نام فدیة می‌گرفتند و اسیران را در مقابل آن آزاد می‌کردند.

این کار ممکن است بعضی از مواقع کار خوبی محسوب شود ولی قبل از اطمینان کامل از شکست دشمن کار خطرناکی است و باعث می‌شود که دشمن از فرصت استفاده کند.

بنابراین، گرفتن اسیر تنها در صورتی مجاز است که اطمینان کامل از پیروزی بر دشمن حاصل شود در غیر اینصورت با ضربات کوبنده قدرت و نیروی دشمن مهاجم را از کار بیندازد. (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۸۲، ج ۷، ص ۲۴۳)

آیه دوم

«فَإِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثْخَتْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فَإِمَّا مَنَّا بَعْدُ وَ إِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَآتَنَصَّرَ مِنْهُمْ وَ لَكِن لِّيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بَعْضًا وَ الَّذِينَ قَتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ» (محمد/۴)

«هنگامی که با کافران در میدان جنگ روبرو می‌شوید گردنهایشان را بزنید. و همچنان ادامه دهید تا به اندازه کافی دشمن را درهم بکوبید در این هنگام اسیران را محکم ببندید. سپس یا بر آنان منت گذارید و آزادشان کنید یا در برابر آزادی از آنها «فدیة» بگیرید و این وضع همچنان ادامه یابد تا جنگ بار سنگین خود را بر زمین نهد.

برنامه این است. و هرگاه خدا می‌خواست خودش آنها را مجازات می‌کرد، اما می‌خواهد بعضی از شما را با بعضی دیگر بیازماید و کسانی که در راه خدا کشته شده‌اند خداوند هرگز اعمالشان را نابود نمی‌کند.

این آیه شریفه حکم اسیران جنگی را بیان می‌کند که بعد از خاتمه جنگ باید در مورد آنها اجرا شود می‌فرماید: یا بر آنها منت بگذارید و بدون عوض آزادشان کنید و یا از آنها فدیة و عوض بگیرید و آزاد نمائید.

و به این ترتیب اسیر جنگی را نمی‌توان بعد از پایان جنگ به قتل رساند بلکه رهبر مسلمین طبق مصالحی که در نظر می‌گیرد آنها را گاه بدون عوض، گاه با عوض، آزاد می‌سازد، و این عوض در حقیقت یک نوع غرامت جنگی است که دشمن باید بپردازد. (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۸۲، ج ۲۱، ص ۴۰۰)

آیه سوم

﴿وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا﴾ (انسان/۸)

و غذای خود را با اینکه به آن علاقه دارند به مسکین و یتیم و اسیر می‌دهند.

بسیاری گفته‌اند منظور اسیرانی است که از مشرکان و کفار می‌گرفتند، و به قلمرو حکومت اسلامی در مدینه می‌آوردند، بعضی احتمال داده‌اند که منظور از آن بردگان است که اسیر دست مالک خود می‌باشند، بعضی آن را به زندانیان تفسیر کرده‌اند ولی تفسیر اول از همه مناسب تر و مشهور است. (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۸۲، ج ۲۵، ص ۳۵۳)

این آیه شریفه اهل بیت: را به خاطر احسان به یتیم و مسکین و اسیر می‌ستاید تا الگویی برای تمامی مسلمین باشد.

در این آیه «علی حبه» را به دو گونه تفسیر کرده‌اند: یکی اینکه برای خاطر رضای دوستی خدا غذای خود را می‌دهند و دیگر اینکه با نیازی که خود بدان غذا دارند، غذای خود را به فقرا و یتیمان و اسیران می‌دهند. (بیگدلی، ص ۱۵۷، ص ۴۰۸)

۲. بررسی روایات

حدیث اول

«عَنْ طَلْحَةَ بْنِ زَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ كَانَ أَبِي يَقُولُ إِنَّ لِلْحَرْبِ حُكْمَيْنِ إِذَا كَانَتْ الْحَرْبُ قَائِمَةً لَمْ تَضَعْ أَوْزَارَهَا وَ لَمْ يُتَخَنَّ أَهْلُهَا فَكُلُّ أُسِيرٍ أُخِذَ فِي تِلْكَ الْحَالِ فَإِنَّ الْإِمَامَ فِيهِ بِالْخِيَارِ إِنْ شَاءَ ضَرَبَ عُنُقَهُ وَ إِنْ شَاءَ قَطَعَ يَدَهُ وَ رَجَلَهُ مِنْ خِلَافٍ بَعِيرٍ حَسْمٍ وَ تَرَكَهُ يَتَشَحَّطُ فِي دَمِهِ حَتَّى يَمُوتَ ... وَ الْحُكْمُ الْآخِرُ إِذَا وَضَعْتَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا وَ أُتِخِنَ أَهْلُهَا فَكُلُّ أُسِيرٍ أُخِذَ فِي تِلْكَ الْحَالِ فَكَانَ فِي أَيْدِيهِمْ فَأَلِإِمَامٌ فِيهِ بِالْخِيَارِ إِنْ شَاءَ مَنْ عَلَيْهِمْ فَأَرْسَلَهُمْ وَ إِنْ شَاءَ فَادَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ وَ إِنْ شَاءَ اسْتَعْبَدَهُمْ فَصَارُوا عِبِيداً» (حر عاملی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۱، ص ۵۳)

طلحه بن زید گوید از امام صادق علیه السلام شنیدم که از قول پدر بزرگوارش می گفت: جنگ دو حکم دارد: به هنگامی که جنگ درگیر است و هنوز معرکه داغ است و دشمنان مغلوب نشده اند، در این صورت اگر اسیری گرفته شود امام در مورد او اختیار دارد، اگر خواست گردنش را می زند و اگر خواست دست راست و پای چپش یا بر عکس را قطع خواهد کرد و او را به حال خود خواهد گذاشت تا از او خون رفته و بمیرد... و حکم دیگر آن زمان است که جنگ به پایان رسد و دشمنان سرکوب گردند. پس هر اسیری که در این حال گرفته شود امام در مورد او اختیار دارد، اگر خواست بر او منت گذارده آزادش می سازد و اگر خواست در برابر عوض «فداء» آنها را رها می کند و اگر خواست آنها را به بردگی می گیرد.

حدیث دوم

«عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ إِذَا أُخِذَتْ أُسِيرًا فَعَجَزَ عَنِ الْمَشْيِ وَ لَمْ يَكُنْ مَعَكَ مَحْمِلٌ فَأَرْسَلَهُ وَ لَا تَقْتُلْهُ فَإِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا حُكْمُ الْإِمَامِ فِيهِ قَالَ وَ قَالَ الْأُسِيرُ إِذَا أَسْلَمَ فَقَدْ حَقِنَ دَمُهُ وَ صَارَ فَيْئاً»؛

از امام سجاد (علیه السلام) روایت شده است: هنگامی که اسیری گرفتی که از راه رفتن ناتوان شد و مرکبی برای حمل او نداری او را رها کن و او را به قتل نرسان چون نمی دانی

حکم امام درباره او چیست. و نیز گفت: اسیر وقتی مسلمان شد خوش محترم خواهد بود (و کسی حق کشتن او را ندارد) و جزء غنائم جنگ محسوب می گردد. (طوسی، ۱۳۶۵، ص ۱۵۳)

حدیث سوم

«عَنْ الصَّادِقِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: طَعَامُ الْأَسِيرِ حَقٌّ عَلَى مَنْ أَسْرَهُ وَإِنْ كَانَ يُرَادُ مِنَ الْغَدِ قَتْلُهُ فَإِنَّهُ يَنْبَغِي أَنْ يُطْعَمَ وَيُسْقَى وَ [يُظَلَّ] وَيُرْفَقَ بِهِ كَافِرًا كَانَ أَوْ غَيْرَهُ» (کلینی، ۱۳۶۵، ص ۳۵)

امام صادق (علیه السلام): غذا خوراندن به اسیر، حتی اسیری که روز بعد به مجازات اعدام خواهد رسید، تکلیف اسیرکننده است. باید اسیر را اطعام کرد، سیراب نمود و با او با رفق و مدارا رفتار کرد چه اسیر کافر باشد یا غیر او.

حدیث چهارم

امام علی (علیه السلام) در آخرین لحظات عمر مبارکش با توصیه پزشک مقداری شیر تناول کرد و سپس دستور داد مقداری از آن را هم برای ابن ملجم ببرند و سپس به امام حسن (علیه السلام) فرمود:

«بِحَقِّي عَلَيْكُمْ يَا بَنِيَّ إِلَّا مَا طَيَّبْتُمْ مَطْعَمَهُ وَ مَشْرَبَهُ وَ اِرْقُقُوا بِهِ إِلَيَّ حِينَ مَوْتِي وَ تُطْعِمُهُ مِمَّا تَأْكُلُ وَ تَسْقِيهِ مِمَّا تَشْرَبُ» (مجلسی، ۱۴۰۴، ق، ص ۲۸۹)

به پاس حقی که من بر شما دارم از شما می خواهم خوردنی و نوشیدنی خوب به او بدهید. و تا زمان مرگم با او مدارا کرده با نرمی برخورد کنید و از آنچه می خورید و می نوشید به او هم بدهید.

۳. بررسی احکام فقهی و آراء فقهاء

بر پایه ی تعریف فقیهان، اسیران، آن گروه از رزمندگان که مسلمانان پس از جنگ به زنده آنها دست یابند اسیر گرفتن در اسلام جایز است. (حسینی، ۱۳۸۲، ش، ص ۳۰۶)

چرا که خداوند می فرماید: «وَ خُذُوهُمْ وَ اَحْضُرُوهُمْ» (توبه/۵)

آنها را بگیرید و به حبس افکنید.

«فَشَدُّوا الْأوثاقُ» (محمد/۴) آنها را سخت ببندید. که کنایه از اسیر گرفتن است.

در فقه اسلام اسیران را بر سه گروه تقسیم کرده‌اند: کفار حربی، اهل کتاب، بُغاة

– اسیران کفار حربی

در فقه این اسرا را بر سه قسم کرده برای هر کدام از آنها حکم جداگانه‌ای ذکر کرده‌اند:

زنان و اطفال. اینان کشته نشده و جزو غنائم جنگ محسوب می‌شوند.

۲- اسرای حربی. قبل از پایان پذیرفتن جنگ، این اسرا جایز است کشته شوند تا مانع

پیروزی نباشد. (آیه ۶۷ انفال و آیه ۴ از سوره محمدصلی الله علیه و آله و سلم دلالت بر این مطلب دارد)

۳- اسرای حربی بعد از اتمام جنگ. در مورد این گونه اسرا حاکم مسلمین می‌تواند: آنها را

بدون عوض آزاد کند، آنها را در برابر عوض (فدا) آزاد سازد، آنها را به استرقاق و بردگی

درآورد. (روشن است که مقصود اساسی اسلام از استرقاق کفار این است که این‌ها به خانه

مسلمین آمده و از نزدیک با فرهنگ اسلام آشنا شده، زمینه اسلامشان فراهم شود و از

این راه سعادتشان تأمین شود و به هنگامی که مسلمان شدند اسلام عزیز راه‌های مختلفی

برای آزادی آنها تدارک دیده است. (خاتمی، ۱۳۷۵ ه.ش، ص ۲۸۹)

– اسیران اهل کتاب

اسیران اهل کتاب در صورتی که به قانون «ذمه» تن دهند آزاد خواهند شد.

– اسیران بغاة

بغات یا شورشگران علیه نظام اسلام، تا وقتی که سلاح را بر زمین نگذاشته و تسلیم حق

نگردند، جنگ با آنان ادامه خواهد داشت. اما هنگامی که جنگ به پایان رسید و آنها سلاح‌ها

را بر زمین گذارده و تسلیم شدند، در این صورت اگر مسلمان باشند آزاد خواهند شد.

دلیل این حکم، سیره حضرت امام علی (علیه‌السلام) در این زمینه است.

جنگ‌های سه‌گانه‌ای که حضرت در طول حکومت پنج‌ساله اش با آن درگیر بود [جمل، صفین، نهروان] همگی بر علیه بغاۀ بوده است.

یعنی مسلمانانی که علیه حکومت عدالت‌گستر علی (علیه‌السلام) دست به شورش زده بودند. حضرت در گرماگرم این جنگ‌ها تعدادی از آنها را دستگیر کرد و بلافاصله پس از پایان جنگ تمامی آنها (بجز کسانی که یکی از یاران حضرت را به قتل رسانده باشند) را آزاد ساخت و هرگز زن و بچه آنها را به اسارت نگرفت و در برابر اصرار لشگریانش می‌گفت: اینها مسلمان بودند و ناموسشان محترم است. گفتند: چگونه ریختن خونشان بر ما مباح بود اما اسیر گرفتن زن و بچه آنها حرام؟! حضرت در جواب گفت: آنها به جنگ ما آمده بودند. و همین جزایشان بود. (حر عاملی، ۱۴۰۳ ه.ش، ج ۱۱، ص ۵۹)

فقه‌های اسلام - اعم از شیعه و اهل سنت - به اتفاق، مراعات حال اسیران و نیکی به آنان و تأمین نیازهای مادی و معنویشان را تا حد امکان لازم دانسته‌اند، ولی در عین حال دربارهٔ اختیارات حاکم اسلامی نسبت به آنان، اختلاف نظرهایی داشته و دارند.

از این رو خطوط کلی آراء آنان را ذیلاً منعکس می‌نماییم:

- مکتب شافعی

شافعیان معتقدند که امام می‌تواند یکی از اعمال زیر را در مورد اسیران جنگی به اجرا گذارد: آزادی بدون قید و شرط، آزادی با اخذ فدیة یا غرامت، بردگی و بالاخره قتل. البته در مورد زنان و کودکان دشمن، قتل را جایز نمی‌دانند.

- مکاتب مالکی و حنفی

به موجب نظر ابرازی در این مکاتب، هرگاه اسیران جنگی مسلمان نشوند، محکوم به

قتل و یا بردگی می‌باشند. به عبارت دیگر آزادی اسیران معنی و مفهومی ندارد.

– مکتب شیعه

در این مکتب رفتار با افرادی از دشمن که در حین جنگ و افرادی که پس از آن دستگیر می‌شوند، متفاوت است. هر گاه آنان در حین عملیات جنگی به دام نیروهای اسلام افتند محکوم به قتل‌اند؛ و چنانچه پس از پایان عملیات باشد، قتل ایشان جایز نیست، لیکن ولی امر مسلمین یا نماینده وی مخیر است میان منت نهادن و رها کردن آنان یا اخذ فدیة و غرامت از آنان و یا استرقاق آنان (یعنی بنده و برده ساختن آنان)

– آراء مشترک علمای شیعه و سنی

علمای اسلام در موارد زیر اتفاق نظر دارند:

۱- اسیران جنگی چنانچه مسلمان باشند و یا اسلام آورند، بدون قید و شرط آزاد می‌گردند.

۲- اسیران جنگی جزء غنائم جنگی محسوب می‌شوند.

۳- زنان و کودکان و افراد غیر رشیدی که اسیر می‌شوند، نباید به قتل برسند.

۴- همسر و فرزندان اسیر را نباید از یکدیگر جدا کرد.

۵- اسیران جنگی بایستی اطعام گردند.

۶- مجروحان جنگی نیز در زمره اسیران جنگی می‌باشند، لیکن چنانچه قادر به حرکت

نباشند کشته نمی‌شوند. (ضیائی بیگدلی، ۱۳۸۰ه.ش، صص ۱۵۹-۱۵۸)

۴. اسیر در حقوق بین‌الملل

در دوران کهن، اسیر جنگی به مفهومی که امروز، مطرح است، مطرح نبود و لذا رابطه بین طرفین مخاصمه، رابطه غالب و مغلوب بود و از همه مهم‌تر تفاوتی بین رزمنده و غیر رزمنده وجود نداشت با این وصف، تمامی افراد طرف مخاصمه پس از شکست، اسیر طرف

پیروز محسوب شده و در تملک او قرار می‌گرفتند. این افراد یا به بردگی رفته یا خرید و فروش شده و یا به کارهای شاق گماشته می‌شدند و در صورتی که وجود آنان برای طرف پیروز مفید نبود (مانند پیرمردان، زنان، اطفال بیماران، معلولان و مجروحان)، و یا مانعی در جهت اهداف طرف غالب محسوب می‌شدند به صورت دسته جمعی قتل عام شده و یا در صورتی که بخت با آنان یار بود، مقابل فدیة آزاد می‌شدند.

از اواخر قرن هجدهم میلادی به بعد کوشش‌های فعالانه‌ای جهت وضع و تدوین قوانین جنگ به عمل آمد که شاید عمده‌ترین توجه آن به مسئله اسیران و زندانیان جنگی معطوف بود. مهم‌ترین اقدامات مربوط به وضعیت اسیران و زخمی‌ها و بیماران دوره جنگ جنبشی بود که هانری دونان انسان دوست از اهالی ژنو در سال ۱۳۵۹ به وجود آورد. دونان بر آن شد تا یک مؤسسه بین‌المللی متشکل از مجامع ملی برای رسیدگی به وضعیت سربازان مریض، مجروح و اسیر جنگی تأسیس شود. مجمع مورد نظر دونان در سال ۱۹۶۳ در ژنو تشکیل شد که تمام دولت‌های اروپایی در آن شرکت کردند. (مسائلی، ۱۳۷۱ ه.ش، ص ۲۱۶)

۵. حمایت بین‌المللی از اسیران جنگی

عمده‌ترین بخش قواعد حقوق بشردوستانه که رعایت آنها در خلال درگیری‌های مسلحانه از اهمیت خاصی برخوردار است، قواعد مندرج در کنوانسیون‌های ژنو مصوب ۱۹۴۹ و پروتکل‌های الحاقی آن، مصوب ۱۹۷۷ می‌باشد. آلام و تجربیات بدون سابقه دو جنگ جهانی باعث شد که تلاش‌های بسیار جدی در دستور کار جامعه بین‌المللی برای تدوین مقررات در راستای حمایت از قربانیان مخاصمان مسلحانه قرار بگیرد.

حاصل این تلاش‌ها انعقاد چهار کنوانسیون ژنو در ۱۹۴۹ و دو پروتکل ۱۹۷۷ بود که حقوق ژنو را تشکیل می‌دهد این کنوانسیون‌ها عبارتند از:

۱- کنوانسیون مربوط به وضعیت مجروحان و بیماران نیروهای مسلح: این کنوانسیون

اول ژنو در تاریخ ۱۲ آگوست ۱۹۴۹ می‌باشد.

۲- کنوانسیون مربوط به وضعیت غریقان (کشتی شکسته‌گان) نیروهای مسلح (در دریا)

؛ کنوانسیون دوم ژنو می‌باشد.

۳- کنوانسیون مربوط به وضعیت اسرای جنگی؛ کنوانسیون سوم ژنو می‌باشد.

۴- کنوانسیون مربوط به غیر نظامیان؛ کنوانسیون چهارم ژنو می‌باشد.

در عین حال پروتکل‌های ۱۹۷۷ تحت عنوان پروتکل شماره ۱ در مورد حمایت از قربانیان مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و پروتکل شماره ۲ تحت عنوان حمایت از قربانیان مخاصمان مسلحانه داخلی، نیز با هدف تکمیل کنوانسیون‌های ژنو به آنها ملحق گردید.

پروتکل‌های ۱۹۷۷ مقررات حمایت را توسعه داد این حمایت‌ها نه تنها شامل رزمندگان آزادی‌بخش می‌گردید، بلکه پروتکل با از بین رفتن تفکیک بین نظامیان و غیرنظامیان مکانیزم حمایتی را برای همه قربانیان به‌وجود آورد.

کنوانسیون‌های ژنو حاوی مقررات مشترک درباره دامنه شمول، زمان اجراء موافقت‌نامه‌های خاص فی‌مابین متخاصمین، نظارت دولت‌های حامی، کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، حل و فصل اختلافات ناشی از تفسیر، اجراء سرکوب جرایم و... می‌باشد.

یکی از جنبه‌های بارز حقوق بشر در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی که عملاً نسبت به سایر مقررات مربوطه از قدرت اجرائی بیشتری برخوردار است، قواعد حاکم بر رفتار با اسیران جنگی است. در این گفتار سعی ما بر این است تا عمده مسائل مربوط به اسیران را مورد بررسی قرار دهیم.

با اسرای جنگی باید رفتاری انسانی صورت گیرد. این به معنای آن است که:

- شرافت آنان باید محترم شمرده شود.

- باید از آنها در برابر خشونت، بی‌احترامی، تحقیر، اهانت، سوء استفاده یا قرار دادن

آنها در معرض کنجکاویهای عمومی، حمایت شود.

- با زنان باید با توجه به جنس آنها رفتاری توأم با احترام به عمل آید که کمتر از رفتار با مردان نباشد.

- نمی‌توان مبادرت به قطع اعضای بدن اسرای جنگی نمود یا آنها را مورد آزمایش‌های عملی قرار داد.

- اقدام تلافی جویانه علیه اسرای جنگی مجاز نیست. (آنتونی پ. و راجرز، ۱۳۸۸، ص ۱۳۱)

اسیر جنگی باید همواره از (رفتاری انسانی) برخوردار شود. رفتار غیر انسانی و یا تحقیر آمیز با اسیران جنگی ممنوع است. اما در بیشتر مجامع حتی کشورهای حامی این اصل چیزی از رفتار انسانی به چشم نمی‌خورد و روزانه شاهد بی‌حرمتی‌های فراوانی در جهان اسارت هستیم از جمله آن اسیران عراقی که حتی در کشور خودشان هم از این اصل نفعی نمی‌برند و مورد آزار و اذیت قرار می‌گیرند چه کسی پاسخ‌گوی این اعمال است اصل «رفتار انسانی» از مهمترین اصول حمایت از اسیران جنگی است. ماده ۱۳ کنوانسیون سوم هرگونه فعل یا ترک فعلی را که موجب قتل، نقص عضو و به مخاطره انداختن شدید سلامتی اسیران جنگی می‌شود رفتار ظالمانه و غیر انسانی، تنبیه بدنی، یا قرار دادن اسیران جنگی را در معرض آزمایش‌های پزشکی یا علمی، مغایر رفتار انسانی و نقض عمده اعلام می‌کند. (داعی، ۱۳۸۷، ش، صص ۳۰ تا ۳۱)

از آنچه در این مطالب بر می‌آید اینست که اسیرکننده نمی‌تواند به سبب جنایات و مظالم طرف مقابلش بر علیه اسیر اقدامات تلافی جویانه بکند.

ب. بررسی تطبیقی

هر تعهدی نقطه آغاز و پایانی دارد. کنوانسیون سوم ژنو نیز با مشخص کردن نقطه آغازین و پایانی این تعهدات، جای هیچ‌گونه مناقشه‌ای در این زمینه باقی نگذاشته است. تعهدات ناشی از این کنوانسیون با تسلط نیروهای طرف محاصمه بر رزمندگان طرف مقابل آغاز

می‌شود. تا زمانی که رزمنده در بند، در اختیار «قدرت اسیر گیرنده» قرار دارد، این کنوانسیون او را مسئول حفظ جان و سلامتی اسیر جنگی محسوب می‌کند. رفتار و شرایط نگهداری او تابع مقرراتی است که به صورت مبسوط در این کنوانسیون آمده است. این شرایط و تعهدات، تا بازگشت اسیر به میهن، حین مخاصمات و یا پس از پایان یافتن مخاصمات فعال، فوت و یا فرار موفق اسیر ادامه خواهد یافت. در ادامه به بررسی تطبیقی قواعد و مقررات مربوط به آغاز اسارت، دوران اسارت و خاتمه آن خواهیم پرداخت.

۱. آغاز اسارت

- هدف نیروهای فاتح از گرفتن اسیر

مغلوب کردن انسانها و اسیر گرفتن آنها در طول تاریخ، گذشته از انگیزه انتقام و احیانا شکنجه و کشتار دسته‌جمعی آنان، انگیزه‌های مختلف دیگری نیز داشته که می‌توان آنها را بدین شرح بیان نمود:

۱- اسیرگیری برای ایجاد رعب و سرکوبی دشمن و مسلط شدن بر او، از طریق گرفتن اطلاعات در مورد اسرار نظامی دشمن.

۲- داشتن اسیر به عنوان گروگان و داشتن برگ برنده در مقابل دشمن، از طریق تهدید به قتل آنان و

۳- داشتن اسیر برای مبادله با نیروهای خودی، که متقابلا به وسیله دشمن دستگیر شده‌اند.

۴- بهره‌گیری از تخصص و نیروی کار بدنی و فکری اسیران جنگی.

۵- به بیگاری گرفتن آنان به صورت فردی و جمعی در کارهای منزل و مزارع.

۶- برای ارضای غریزه جنسی و خوشگذرانی‌های ویژه، که بیشتر در مورد اسیران جوان مورد نظر بوده است.

۷- برای فروش در بازارهای داخلی و یا بین‌المللی که معمولاً سود سرشاری نصیب کشور فاتح می‌کرد.

۸- برای اینکه نیروهای دشمن به خاطر زنده ماندن تن به اسارت دهند و از مقاومت بیشتر اجتناب نمایند البته هر ملتی برده گرفتن هر انسانی را جایز نمی‌دانست مانند اعراب، که هم زبانان خود را با گرفتن فدیة آزاد می‌کردند. (رشید، ۱۳۵۳، ص ۱۷۲)

۹- گرفتن فدیة، یعنی مبلغی پول یا چیز دیگر از شخص اسیر، یا قبیله او، در ازای آزادی از اسارت.

۱۰- به کارگیری اسیران در فعالیت‌های نظامی. (ابراهیمی، ۱۳۶۹، ص ۵۵-۵۴)
بنابراین هدف مهم از گرفتن اسیر، بهره‌های اقتصادی و غیر اقتصادی متعددی بود که از این طریق نصیب جنگجویان ارتش فاتح می‌شد، چیزی که شاید از همه غنایم جنگی دیگر با ارزش‌تر تلقی می‌شد.

۲. زمان آغاز وضعیت اسیر جنگی

به محض اینکه رزمنده طرف خصم و یا سایر افرادی که رزمنده محسوب می‌شوند و دیگر به‌طور مستقیم در جریان نبرد قرار ندارند در اختیار طرف مقابل قرار می‌گیرند، وضعیت اسیر جنگی آغاز می‌گردد. طرف خصم‌ها ای که سلاحش را به زمین گذاشته است و وسیله‌ای برای دفاع از خود ندارد، تسلیم شده است و یا به هر دلیلی قادر به نبرد و یا دفاع از خود نیست، نباید هدف حمله قرار گیرد. وی باید به اسارت گرفته شود.

با توجه به این اصول، اسارت در لحظه‌ای آغاز می‌شود که طرف خصم بر رزمنده دشمن تسلط یابد. (در این لحظه «وضعیت با اسیر جنگی» و حمایت‌ها آغاز می‌شود. این وضعیت با تسلیم شدن رزمنده یا عدم توانایی وی به ادامه نبرد، به علت جراحت و یا نداشتن ابزار دفاعی، به ارکان صالح طرف مقابل (رزمندگان) آغاز می‌گردد. اما باید دانست، با وجود

اینکه اسیر جنگی تحت کنترل قدرت اسیر گیرنده قرار می‌گیرد ولی هیچ رابطه تابعیت بین طرفین ایجاد نشده و اسیر ملزم به وفاداری به «قدرت اسیر گیرنده» نیست).

در طول جنگ دوم خلیج فارس، تعدادی از سربازان عراقی خود را به روزنامه نگاران تسلیم کردند. این افراد تا زمانی که تحویل نیروهای نظامی ائتلاف نشده بودند «اسیر» محسوب نمی‌شوند؛ زیرا در کنوانسیون سوم از «قدرت اسیر گیرنده» یاد می‌شود که عبارت است از نیروهای نظامی و رزمی طرف مقابل. لذا تسلیم شدن به افراد غیر نظامی موجب آغاز وضعیت اسیر جنگی نمی‌شود. (داعی، ۱۳۸۷، ش، ص ۴۲)

۳. دستگیری

– اقدام اولیه در هنگام دستگیری

سربازان دشمن از بدو دستگیری اسیر جنگی تلقی می‌شوند.

با اسرای جنگی در همه حال باید رفتاری انسانی صورت گیرد.

اقدامات زیر باید در تملک اسیران جنگی بماند:

- ۱- لباس نظامی و تجهیزات حفاظتی از قبیل کلاه خود رزمی، سپرهای محافظ بدن، ماسک گاز و لباسهای محافظ در برابر آلودگی های هسته ای، میکروبی و شیمیایی.
- ۲- علایم، نشانها، درجات نظامی، وسایل غذاخوری، جیره غذایی و بطری آب.
- ۳- کارت هویت و پلاک شناسایی.
- ۴- پوشاک.
- ۵- مایملک شخصی، شامل عینک و اشیای دارای ارزش احساسی از قبیل عکس‌های خانوادگی.

پول و اشیای قیمتی را تنها در صورتی که موجب تسهیل فرار اسیر جنگی شود می‌توان بر حسب دستور یک افسر مسئول از وی گرفت. این اشیا صرفاً به منظور نگه داری از اسیر

اخذ خواهد شد و در هنگام رسیدن آنها به اردوگاه‌های دائمی یا نهایتاً در هنگام بازگرداندن آنها، به ایشان عودت داده می‌شود. مقدار پولی را که اسرا با خود دارند تنها می‌توان با دستور یک مقام ارشد پس از ثبت مبلغ آن از آنان گرفت و رسیدی برای این مبالغ به اسرا داده می‌شود. چنین مبالغی به حساب هر یک از اسرا منظور خواهد شد. (کنعانی، ۱۳۸۵ ه.ش، ص ۸۶)

– دوران اسارت

اسیران جنگی را می‌توان در شهر، دریا و هر مکان دیگری نگاهداشت و می‌توان آنان را موظف کرد از محدوده مشخصی فراتر نروند. همچنین می‌توان اسیران را در اردوگاه‌های نرده‌ای نگاهداشت. اسرایی که در مناطقی دستگیر شده‌اند که غیر بهداشتی بوده یا آب و هوای آن برای فردی که در آب و هوای عادی می‌آید، خطرناک است باید در کوتاه‌ترین زمان ممکن به آب و هوای مساعدتر فرستاده شوند. طرف‌های مخاصمه باید تا حد ممکن از اسکان دادن اسرا از نژادها یا تابعیت‌های مختلف در یک مکان خودداری کنند.

۴. اردوگاه اسرای جنگی

اسرای جنگی را باید در ساختمان‌ها یا خانه‌هایی اسکان داد که همه تضمینات ممکن برای سلامتی و راحتی آنها فراهم باشد.

ساختمانها باید از هر گونه رطوبت به دور بوده و به نحو مناسبی گرم و روشن شود. در خصوص خوابگاه‌ها نیز باید کل مساحت آن، حداقل فضای آن به متر مربع، وسایل خواب و راحتی و شرایط آن همانند شرایط مقرر برای ارتش دولت بازداشت‌کننده باشد.

(کنعانی، ۱۳۸۵ ه.ش، صص ۸۸-۸۷)

– اسارت در اردوگاه

۱- این اردوگاهها باید به اندازه ای از منطقه نبرد دور باشند که از خطر در امان باقی بمانند. طرف اسیرکننده باید محل اردوگاهها را به طرف دیگر اطلاع داده و آنها را با علائم PG یا PW به نحوی علامت گذاری کند که در طول روز قابل رؤیت باشند.

۳- استفاده از زندان‌های سابق در صورتی که کلیه زندانیان از آن محل منتقل شده باشند و سایر شرایط اردوگاههای اسیران جنگی نیز در آنها ملحوظ شده باشد، ایرادی نخواهد داشت.

۴- اردوگاه‌های اسیران جنگی باید تمیز و بهداشتی باشند. در اردوگاه‌ها باید حمام بهداشتی، دستشویی و محل‌های شست و شوی لباس وجود داشته باشد، و دستشویی‌ها در همه ساعات شبانه روز در دسترس آنها باشد. برای زنان باید دستشویی و خوابگاه‌های جداگانه ای در نظر گرفته شود.

۵- برای جلوگیری از فرار اسیران جنگی باید از قوه قهریه در حداقل ممکن استفاده شود. استفاده از سلاح کشنده تنها در صورتی مجاز است که اقدامات ملایم‌تر بی اثر بوده باشد، اما باید ابتدا اخطار داده شود مگر آنکه اوضاع و احوال اجازه چنین کاری را ندهد. (آنتونی، پ. و راجر مالرب، ۱۳۸۸، صص ۱۳۹-۱۳۸)

از آنچه گفته شد این سوال به ذهن خطور می‌کند که آیا به‌طور واقع چنین اصولی در مورد اسیران جنگی از سوی دشمنان آنان به چشم می‌خورد؟ اگر با اسیران جنگی آن‌طور که باید رفتار می‌شد و احترام به جایگاه آنان گذاشت، پس چرا اسرای ما چنین تعبیراتی از اردوگاههای خود ندارند.

یکی از رفتارهای انسانی اسلام این است، که وقتی کسی اسیر شد باید به کشور متبوع

و خانواده‌اش خبر دهند تا آنها از سرنوشت او باخبر شوند، همچنین باید زمینه ارتباط اسیر با خانواده‌اش را فراهم کرد، این اعلام اسارت و ارتباط با خانواده چون یک احساس و عمل انسانی است بنابراین، از حقوق اسیر می‌باشد و می‌تواند به هر شکلی که ممکن است و مصالح نظام اسلامی اقتضاء می‌کند انجام بگیرد، لذا اعلام و ارتباط اسیر با خانواده‌اش را به صورت مکاتبه‌ای و یا از طریق صدا و سیما و یا تلفنی و یا حضوری می‌شود انجام داد، اما در رابطه اسیر با کشور متبوع و خانواده‌اش باید مراقبت‌های لازم را اعمال نمود، تا اینکه از این رفتار انسانی سوء استفاده نشود.

(اسیران جنگی به هنگام بازجویی تنها مکلف به اعلام نام و نام خانوادگی، درجه نظامی، تاریخ تولد، شماره شناسایی و یا در صورت نداشتن شماره شناسایی، آثار هویتی مشابه آن می‌باشد).

و همچنین کشور اسیرکننده مکلف است هر مورد اسارت را از طریق دفاتر اطلاعاتی-دفتری که ایجاد آن الزامی است- به اطلاع کشور متبوع اسیران برساند. (ضیائی بیگدلی، ۱۳۸۰ه.ش، ص ۱۴۲)

۵. شرایط زندگی در اردوگاههای اسیران

شرایط زندگی مادی و معنوی در اردوگاههای اسیران باید متناسب با شئون آنان باشد تا سلامتی شان به نحو مطلوبی تأمین شود. در این رابطه کشور اسیرکننده مسئول فراهم آوردن امکانات و وسائل لازم جهت رفاه اسیران در زمینه‌های مسکن، پوشاک، تغذیه، مراقبت‌های بهداشتی و پزشکی است.

- پوشاک اسراء

قدرت اسیر گیرنده، مکلف است لباس کافی اسیران جنگی را تأمین کند. لباس کافی بر

پایه ماده ۲۷ عبارت است از البسه متناسب با شرایط جوی محل بازداشتگاه. (داعی، ۱۳۸۷ ه.ش، ص ۶۰)

- باید پوشاکی شامل لباس زیر و کفش، که با شرایط آب و هوایی تناسب دارد، در اختیار اسیران جنگی قرار داده شود.

- باید به اسیران جنگی اجازه داده شود که لباس متحدالشکل نیروهای خود را بر تن داشته باشند. می‌توان از لباسهای متحد الشکلی که کشور اسیرکننده به تصرف درآورده است برای این منظور استفاده نمود. (ضیائی بیگدلی، ۱۳۸۰ ه.ش، ص ۱۶۹)

- باید به آن دسته از اسیران جنگی که به کار اشتغال دارند، لباس مناسب کار داده شود.
- در صورتی که اسیران جنگی در معرض خطر حمله هسته‌ای، میکروبی، یا شیمیایی بوده یا در معرض آثار ناشی از چنین جنگهایی باشند، و چنانچه اسرا خود فاقد لباسها و تجهیزات حفاظتی ضروری باشند، باید چنین لباسها و تجهیزاتی در اختیار آنها گذارده شود. (آنتونی پ. و راجرز مالرب، ۱۳۸۸، ص ۱۴۰)

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم اجازه نمی‌دادند اسرا را عریان کنند. به همین دلیل در جنگ بدر به اسرا لباس پوشاندند. حتی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم لباس خود را به پوشاندند و در یکی دیگر از جنگ‌ها لباس خویش را به نوه دختری «حاتم طایی» دادند. (وهبة الزحیلی، ۱۴۱۹ق، ص ۴۰۹)

- تغذیه اسراء

بر پایه ماده ۲۶ کنوانسیون سوم تأمین غذا و آب شرب کافی به این مفهوم است که ضمن رعایت عادات غذایی اسیران جنگی، آنان نباید دچار سوء تغذیه، افت وزن و یا بیماری شوند. گرسنگی دادن اسیران جنگی به هر دلیل یا انگیزه‌ای ممنوع است. در صورتی که «قدرت اسیر گیرنده» توان تأمین مواد غذایی اسیران جنگی را نداشته باشد، یا باید آنان را آزاد کرده و یا به دولت ثالث منتقل کند. گرسنگی دادن اسیران جنگی به منظور مجازات

فردی یا دسته جمعی منع شده است. در ضمن به منظور حفظ سلامتی اسیران جنگی و تأمین سایر مایحتاج آنان ماده ۲۸ کنوانسیون، ایجاد فروشگاه در تمام بازداشتگاه‌ها را پیش‌بینی کرده است. (داعی، ۱۳۸۷، ش، ص ۶۲)

- سهم غذایی اسرای جنگی باید از لحاظ کمیت و کیفیت با غذای ارتش دولت بازداشت‌کننده یکسان باشد.

به اسرای جنگی باید وسایل کافی برای تهیه مواد غذایی اضافی که در اختیار دارند، داده شود. آب آشامیدنی مناسب باید به آنها داده شود. استفاده از تنباکو مجاز است. اسرا می‌توانند در آشپزخانه‌ها کار کنند.

- باید به اسیران جنگی جیره غذایی کافی داده شود تا آنها در حالت سلامت کامل باقی بمانند، و از کاهش وزن و سوء تغذیه آنها جلوگیری شود. باید به رژیم غذایی که اسیران جنگی به آن عادت دارند توجه لازم به عمل آید.

- محل‌های متناسبی برای غذاخوری افراد و افسران پیش‌بینی خواهد شد.
(ث) (غذای اسرای جنگی باید از حیث کم و کیف و تنوع، کافی باشد). (ضیائی بیگدلی، ۱۳۸۰، ش، ص ۱۶۹)

- وضع بهداشت در اردوگاه‌ها

ارائه مراقبت‌های پزشکی در ماده ۱۵ کنوانسیون سوم ذکر و در مواد ۲۱ تا ۳۱ کنوانسیون بسط داده شده است. این وظایف ارتباط تنگاتنگی با رفتار انسانی ماده ۱۳ کنوانسیون سوم دارند. در صورت امکان، مراقبت‌های پزشکی ابتدا باید به وسیله پزشکان هم‌ملیت اسیران جنگی ارائه شود. (داعی، ۱۳۸۷، ش، ص ۶۱)

- مسائل بهداشتی

در اردوگاه اسیران جنگی باید یک مرکز بهداشتی، و در صورت لزوم، یک بخش قرنطینه

برای درمان بیماری‌های مسری، داشته باشد.

- درمان اسیران جنگی ترجیحاً می‌بایست توسط کارکنان بهداشتی هم وطن آنها صورت گیرد.

- حداقل هر ماه یک بار اسیران جنگی باید مورد معاینه پزشکی قرار گیرند.

- معاینات پزشکی باید مواردی از جمله اندازه‌گیری و ثبت وزن اسیر جنگی، مراقبت از سلامت کلی وی، تغذیه، نظافت و تحقیق در مورد بیماری‌های مسری را شامل شود. در بازدیدهای بهداشتی ماهانه باید توانایی هر کدام از اسیران جنگی برای انجام کارهایی که به وی محول شده است، بررسی شود. (آنتونی، پ. و راجرز مالرب، ۱۳۸۸، ص ۱۴۱)

- طرف‌های مخاصمه موظفند تمام تدابیر لازم برای سلامتی را اتخاذ کرده تا از پاکیزگی و بهداشت اردوگاه‌ها و پیشگیری از بیماری‌های مسری اطمینان یابند.

- هر یک از اردوگاه‌ها باید درمانگاهی داشته باشد که در آن اسرای جنگی مراقبت‌های لازم از هر گونه را که نیاز دارند، دریافت کنند. در صورت ضرورت تاسیسات مجزایی برای بیمارانی که از بیماری‌های عفونی و مسری رنج می‌کشند، تهیه خواهد شد.

- معاینه پزشکی اسرای جنگی باید حداقل یک بار در ماه انجام شود. هدف این معاینه‌ها، بررسی وضعیت عمومی سلامتی و پاکیزگی و شناسایی بیماری‌های مسری و عفونی به‌ویژه سل و بیماری‌های مقاربتی می‌باشد. (کنعانی، ۱۳۸۵، ش، ص ۸۸)

- دولت بازداشت‌کننده مکلف است کلیه اقدامات بهداشتی لازم را به منظور تأمین نظافت و سلامت بازداشتگاه‌ها و جلوگیری از بیماری‌های واگیردار به عمل آورد. (ابراهیمی، ۱۳۶۹، ش، ص ۶۱)

- آزادی فعالیت‌های مذهبی و فعالیتهای آموزشی، ورزشی، تفریحی:

۱- اسیران جنگی در انجام فرائض مذهبی خود از آزادی کامل برخوردارند، به شرطی

که انجام این فرائض موجب بی‌نظمی و نقص مقررات انضباطی بازداشتگاه نشود. (ابراهیمی، ۱۳۶۹ه.ش، ص ۷۰)

۲- اسیران با رعایت شرایط و مقررات انتظامی، در انجام فرائض و مراسم مذهبی خویش آزادند و کشور اسیرکننده نمی‌تواند مانع از اجرای این امور شود. (ضیائی بیگدلی، ۱۳۸۰ه.ش، ص ۱۴۵)

۳- لازم به ذکر است هیچ مقرره انضباطی نمی‌تواند انجام فرائض مذهبی از سوی اسیران جنگی را منع کند، بلکه باید بین حفظ نظم بازداشتگاه و انجام فرائض مذهبی، نوعی آشتی برقرار شود. به علاوه قدرت اسیر گیرنده، موظف است اماکن و وسایل لازم جهت انجام فرائض مذهبی را در بازداشتگاه تأمین کرده و به روحانیون که در میان اسیران جنگی هستند اجازه دهد وظایف خود را انجام دهند. (داعی، ۱۳۸۷ه.ش، ص ۶۳)

از آنجا که دین و مذهب با روح و فکر مردم سر و کار دارد و شالوده آن بر ایمان و یقین استوار است، خواه‌ناخواه راهی جز منطق و استدلال نمی‌تواند داشته باشد، لذا خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ»؛ (بقره/۲۵۶) در دین اجبار و اکراهی نیست.

بنابراین تحمیل عقیده اسلامی و یا مذهبی از مذاهب اسلامی و یا ادیان دیگر بر کسی از دیدگاه اسلام جایز نیست و عقل نیز آن را مردود می‌شمارد.

لذا یکی از حق‌های اسیر از دیدگاه اسلام داشتن آزادی عقیده و انجام مراسم و مناسک آن می‌باشد و اسیرکننده باید این حق را محترم بشمارد، زیرا این از مصادیق بارز رفتار نیک و احسان به اسیر می‌باشد.

– داشتن فعالیت‌های ورزشی و تفریحی

از آنجا که دوران اسارت دوران یکنواخت، سخت، خسته‌کننده و طاقت فرسایی است، تشویق، تأمین وسایل و ابزار مورد نیاز فعالیت‌های آموزشی، علمی، و ورزشی، تفریحی تاثیر مثبتی بر سلامتی روحی و روانی اسیران جنگی داشته و در ارتباط مستقیم با رفتار انسانی

است. دولت بازداشت کننده در عین اینکه تمایلات شخصی هر اسیر را محترم می‌شمارد فعالیت‌های فکری و تربیتی و تفریحی و ورزشی اسیران جنگی را تشویق خواهد کرد و با واگذاری اماکن متناسب و ادوات لازم در اختیار اسیران جنگی اقدامات لازم برای تامین اجرای فعالیت‌های مزبور به عمل خواهد آورد.

اسیران جنگی باید بتوانند به ورزشهای بدنی، من جمله بازی و اسپرت اشتغال ورزند و از هوای آزاد استفاده کنند. برای این منظور در کلیه بازداشتگاه‌ها فضاهای آزاد کافی تخصیص داده خواهد شد. (ضیائی بیگدلی، ۱۳۸۰ه.ش، ص ۱۷۴)

اسلام برای سلامتی روح و جسم انسان اهمیت زیادی قایل است و یکی از راه‌های سلامت در وجود، امکانات تفریحی و ورزشی سالم می‌باشد، و وجود آن امکانات از یک سو حق اسیر است و از سوی دیگر وظیفه اسیرکننده است، که وسایل آن‌را برای اسیران فراهم سازد، زیرا از مصادیق رفتار نیک و احسان به اسیر می‌باشد.

- ساماندهی کار

آنچه که امروزه در حقوق بین‌الملل درباره معامله با اسیران به دولت بازداشت کننده اجازه داده شده است که متناسب با وضعیت اسیر و ضمن سلامت جسمانی و روانی وی، کارهایی را به او واگذار کنند و در مقابل آن مزد و حق‌الزحمه پرداخت نمایند. این در حالی است که هزار و چهارصد سال پیش در حقوق اسلام مقرر شده است که اگر اسیران به کار گرفته شوند باید در مقابل پرداخت مزد و اجرت باشد و مسلمان حق ندارد که در این خصوص به کارگر اسیر خیانت کند. در عین حال نمی‌توان از آنها در امری که به نحوی از آنها با جنگ مرتبط می‌شود استفاده کرد. (عظیمی شوشتری، ۱۳۸۶ه.ش، ص ۱۷۶)

نکته‌ای که در این رابطه حائز اهمیت است این است که کاری که به اسیر واگذار می‌شود اولاً باید سخت و خطرناک نباشد و ثانیاً موجب هتک حرمت و شخصیت اسیر نگردد چون این خلاف رفتار انسانی است و اسلام حتی در مورد حیوانات آن را جایز نمی‌شمارد.

– فرار اسیران جنگی

چنانچه اسیری، پس از به اسارت درآمدن یا در دوران بازداشت در اردوگاه، اقدام به فرار کند، از نظر حقوق جنگ عملی مذموم و زشت انجام نداده است، بلکه دقیقاً برعکس، عمل وی منطبق با شرافت نظامی و شهامت میهن پرستی بوده و حتی در بسیاری از مقررات نظامی برای رزمندگان خودی که اسیر می‌شوند به عنوان یک وظیفه ملی و میهنی تلقی شده است. البته این به آن معنی نیست که کشور اسیر کننده احتیاط‌ها و پیشگیری‌های لازم را جهت مراقبت از اسیران معمول ندارد.

اما اسیری که مبادرت به فرار می‌نماید (ولو به تکرار) در صورت دستگیری تنها مشمول تنبیه انضباطی خواهد بود.

فرار موفق: یکی از راه‌های خاتمه‌ی اسارت «فرار» است. این اصل برای اولین بار در اعلامیه ۱۸۷۴ بروکسل شناخته و در سایر اسناد مربوط به حقوق بین‌الملل بشر تکرار شد. فرار موفق بر پایه ماده ۹۱ کنوانسیون سوم عبارت است از:

– پیوستن اسیر جنگی به نیروهای مسلح متبوع خود یا نیروهای مسلح دول متحد دولت متبوع خود.

– ورود به قلمرو دولت بی طرف یا سرزمینی که تحت صلاحیت «قدرت اسیر گیرنده» قرار ندارد.

– ورود اسیر به عرشه کشتی که هر چند در آبهای سرزمینی کشور اسیر گیرنده است ولی تحت کنترل آن نباشد.

فرار ناموفق: به فراری اطلاق می‌شود که اسیر متواری دستگیر شود. که در این صورت مجازات قضایی اسیر فراری مطلقاً ممنوع است. علت نیز آن است که معمولاً «قدرت اسیر گیرنده» به منظور بازداشتن سایر اسیران جنگی از فرار، با مجازات شدید اسیر

فراری تلاش می‌کند سایر اسیران جنگی را مرعوب سازد. (داعی، ۱۳۸۳، ص ۷۸)

اگر اسیر فرار کرد، باید برای دستگیری اقدام نمود و چون یک تخلف انضباطی نموده است می‌شود او را تنبیه کرد ولی شکنجه و یا قتل او از دیدگاه اسلام ممنوع است.

۵. پایان اسارت

- رهایی و بازگشت اسیران جنگی

در حین جنگ هیچ کس مظلوم تر و بی پناه تر از اسیر جنگی نیست. تسلیم و دستگیری پرسنل نظامی دشمن، نه تنها در تضعیف توان رزمی او دستاورد مهمی به حساب می‌آید، بلکه عامل مناسبی در کسب اطلاعات و تبلیغات جسمی و روحی و اخلاقی و همچنین محدودیت‌ها قرار دارد و با وجود قواعد و مقررات بین‌المللی، حقوق اسیر جنگی حتی در دوران معاصر بندرت رعایت می‌شود. وضعیت اسیران جنگی در مقررات اعلام شده:

آزادسازی اسیران نیز از موضوعاتی است که از یاد نرفته است که پس از پایان یافتن مخاصمات اسیران باید هرچه زودتر و بدون تاخیر آزاد گردند. قواعد انسانی، اخلاقی، حسن رفتار یک بار دیگر در مسئله آزادسازی از اسارت خودنمایی می‌کند و آن این است که نباید به اسیران جنگی جهت بازگشت به موطن خود فشار آورد و متوسل به زور گردید. (قربان نیا، ص ۱۸۲)

- مرگ اسرای جنگی

یکی از موجبات خاتمه اسارت فوت اسیر جنگی در اسارات است. اسیران ممکن است در طول دوران اسارت به علل گوناگونی در اردوگاه‌ها و بیمارستانهای دشمن فوت کنند از جمله مقررات آنست که در شرایط تنظیم و تدوین وصیتنامه و تحویل آن به کشور متبوع اسیر متوفی، تنظیم گواهی فوت، گواهی فوت باید در اولین فرصت ممکن جهت جمع آوری و انتقال اطلاعات مربوط به اسیران جنگی به دفاتر اطلاعاتی که به این منظور در هر کشور متخاصم تأسیس می‌شود ارسال و اعلام شود و ایجاد اداره گورستان در

هر کشور متخاصم جهت انجام کلیه امور مربوط به تدفین یا سوزاندن اجساد، تحقیقات احتمالی قدرت حامی در صورت وقوع مرگ مشکوک. (ضیایی بیگدلی، ۱۳۸۰ه.ش، ص ۱۵۰)

وصیت نامه اسرای جنگی باید تحت همان شرایطی که برای سربازان نیروهای مسلح ملی معتبر است، تهیه و تنظیم شود. همین قواعد در مورد اسناد مربوط به گواهی فوت اعمال می‌گردد. طرف‌های متخاصمه موظفند تضمین نمایند اسرای جنگی که در طول اسارت فوت می‌کنند، با احترام دفن شده و قبور حاوی علائم ضروری برای شناسایی بوده و مورد احترام قرار گرفته، به نحو مناسبی حفظ شود. (کنعانی، ۱۳۸۵ه.ش، ۱۰۵)

اسیران جنگی متوفی انفراداً دفن خواهند شد مگر در صورت وجود قوه قاهره که دفن آنها را در یک قبر مشترک، اضطراراً ضروری سازد. اجساد را نباید سوزاند مگر در صورتیکه ضرورت بهداشتی ایجاب کند یا مذهب متوفی دستور سوزاندن داده باشد یا خود متوفی خواسته باشد. در صورت سوزاندن مراتب با ذکر علل آن در سند فوت ذکر خواهد شد.

نتیجه بحث

مهمترین اصولی که در کنوانسیون ژنو در حمایت از اسرای جنگی پس از اعلامیه جهانی لغو بردگی مطرح گردیده، و به تصویب رسیده است، گذشته از اشکال‌های اجرایی، این اصول این است که در حال حاضر نیز که سالیان درازی از تصویب آن می‌گذرد، در بسیاری از کشورهای جهان اجرا نمی‌شود. چنانچه در جنگ ایران و عراق بر اساس گزارش‌های مستند صلیب سرخ و غیره و... هرگز با اسیران ایرانی موجود در عراق، رفتاری متناسب با این اصول انجام نشده، بلکه آنها در اغلب موارد از حقوق اولیه خود نیز محروم بودند و ما شاهد نقض این اصول بودیم. با این وصف در ارزشمند بودن بسیاری از اصول مطرح شده در این اعلامیه تردیدی نیست بلکه کشورهای جهان باید به‌عنوان یک حرکت

الهی و انسانی در حسن اجرای این مصوبات در سراسر جهان با یکدیگر تشریک مساعی داشته باشند.

از همه مهم‌تر اینکه پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم قواعدی مترقی در این زمینه وضع کردند به همین دلیل تاریخ صدر اسلام گزارشگر رویدادهایی است که نشان‌دهنده رفتار پسندید و انسانی اسلام در قبال اسیران جنگی است.

اصلی‌ترین حق هر انسانی که باید حقوق دیگر به شمارمی‌رود حق حیات است. در اسلام به این حق احترام ویژه‌ای گذاشته شده است. بر اساس آموزه‌های قرآنی همه انسانها از کشتن انسان‌های دیگر و حتی خود منع شده‌اند. قرآن کریم در این باره می‌گوید: «وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ» (انعام / ۱۵۱)

انسان‌هایی را که جان آنان مورد احترام خداوند است نکشید، مگر آنکه به حق باشد.

با توجه به آیات و روایات متعددی که در زمینه اسارت و اسیر وارد شده است و نیز با استفاده از برهان عقلی و اجماع که کاشف از رأی معصوم می‌باشد اسارت به عنوان مجازات برای اسیر در اسلام مجز بوده و دارای احکامی است.

در حقوق بین‌الملل هم حمایت‌های کلی از اسیران وجود دارد اما در حیطه‌ی عمل کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

در حال حاضر این اسلام است که پایبندی به مسائل اسیران جنگی را مورد توجه قرار داده و به آن‌ها احترام گذاشته و آن‌چه از شکنجه و آزار جسمی و روحی اسیر گفته شده به هرگونه که باشد در اسلام نهی شده است. اما بعضی از سخت‌گیری‌ها به عنوان مجازات تحمیلی کاربرد دارد و آن‌چه اسارت اسیر را به پایان می‌رساند، رهایی و بازگشت او به میهن و یا فرار و مرگ وی می‌باشد.

منابع و مأخذ

* قرآن کریم، ترجمه: ناصر مکارم شیرازی، تهران، شرکت کارآفرینان فرهنگ و هنر، ۱۳۸۷.

۱. آیتی، محمدابراهیم، تاریخ پیامبر اسلام، ابوالقاسم گرجی (اهتمام کننده) دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۶۹ هـ ش.

۲. آنتونی پ. و. راجرز، پل مالرب، قواعد کاربردی حقوق مخاصمات مسلحانه، امیرکبیر، ۱۳۸۸ هـ ش.

۳. ابراهیمی، محمد، اسلام و حقوق بین الملل عمومی، دفتر همکاری حوزه ود انشگاه، قم، چاپ اول، ۱۳۷۷ هـ ش.

۴. ابن هشام، عبدالملک بن هشام معاقری مصری، السیرة النبویة، سقا، مصطفی، دار إحياء التراث العربی، بیروت، بی تا

۵. اشراق، محمدکریم، تاریخ و مقررات جنگ در اسلام، نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۶۰ هـ ش

۶. حرّ عاملی، محمدبن حسن، وسائل الشیعه، مکتبه الاسلامیه، تهران، ۱۴۰۳ هـ ق.

۷. حسینی، ابوالقاسم، جهاد و حقوق بین الملل، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۲ هـ ش.

۸. حلّی (محقق)، ابوالقاسم نجم‌الدین جعفر بن حسن، شرایع السلام، دارالهدی للطباعة و النشر، قم، ۱۴۰۳ هـ ق.

۹. خاتمی، سیداحمد، ابعاد جنگ در فرهنگ اسلام، انتشارات امیرکبیر، تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۵ هـ ش.

۱۰. داعی، علی، حقوق اسیران جنگی، انتشارات پیام آزادگان، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۷ هـ ش.

۱۱. رشید، احمد، اسلام و حقوق بین الملل عمومی، ترجمه حسین سیدی، انتشارات دانشگاه

تهران، ۱۳۵۳ هـ ش

۱۲.،، فروغ ابدیت، نشر عمار، قم، ۱۳۵۱ هـ ش.
۱۳. الزحیلی، وهبة، آثار الحرب فی الفقه الاسلامی، دار الفکر، دمشق، سوریه، ۱۴۱۹ ق
۱۴. صابری، هنگامه، ضمانت اجرا در حقوق بشر دوستانه، انتشارات وزارت امور خارجه، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۸ هـ ش.
۱۵. صالحی نجف‌آبادی، نعمت‌الله، جهاد در اسلام، نشر نی، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۲ هـ ش.
۱۶. ضیائی بیگدلی، محمدرضا، اسلام و حقوق بین‌الملل، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۰ هـ ش.
۱۷. طبری، محمدبن جریر، تاریخ طبری، ترجمه ابوالقاسم پاینده، اساطیر، بی‌جا، بی‌تا.
۱۸. طوسی، ابن جعفر محمدبن حسن، تهذیب الاحکام، دار کتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۵ هـ ش.
۱۹. عظیمی شوشتری، عباسعلی، حقوق بین‌الملل اسلام، نشر دادگستر، تهران، ۱۳۸۶ هـ ش.
۲۰. فیاض، علی‌اکبر، تاریخ اسلام، دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۷۸ هـ ش.
۲۱. کریمی، عبدالله، مسائل حقوقی اسارت، انتشارات گویا، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۳ هـ ش.
۲۲. کلینی، محمدبن یعقوب، الکافی، دار کتب الاسلامیه، تهران، چاپ چهارم، ۱۳۶۵ هـ ش.
۲۳. کنعانی، محمدطاهر، سیاه‌رستمی، هاجر، حسین نژاد، کتابیون، حقوق بین‌الملل بشر دوستانه
ناظر بر حمایت از افراد در درگیری‌های مسلحانه (مجموعه اسناد ژنو)، کتابخانه ملی ایران، تهران،
چاپ دوم، ۱۳۸۵ هـ ش.
۲۴. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، مؤسسه الوفاء، بیروت، لبنان، ۱۴۰۴ هـ ش.
۲۵. محمودی، محمدباقر، نهج السعادة فی مستدرک نهج البلاغه، انتشارات وزارت فرهنگ و
ارشاد، تهران، ۱۳۷۶.
۲۶. مدنی، جلال‌الدین، بین‌الملل عمومی و اصول روابط دول، انتشارات پایدار، تهران، چاپ اول،
۱۳۸۷ هـ ش.
۲۷. مسائل، محمود، رافعلی، عالیه، جنگ و صلح از دیدگاه حقوق و روابط بین‌الملل،
انتشارات وزارت امور خارجه، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۱ هـ ش.

۲۸. مصفا، نسرین، زنان و تعارضات مسلحانه در بررسی تحولات اخیر بشردوستانه (مجموعه مقالات نخستین همایش حقوق بشر دوستانه بین‌الملل در دانشگاه حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران) نشر سرسم، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۲ هـ. ش.

۲۹. مغربی، ابو حنیفه، قاضی نعمان بن محمد تمیمی، دعائم الإسلام، مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، قم، ۱۳۸۵ هـ ق

۳۰. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، دارالکتب‌الاسلامیه، تهران، ۱۳۸۲.

۳۱. ملک محمدی نوری، حمیدرضا، مفاهیم تعلیق مخاصمات و حالت نه جنگ، نه صلح در

حقوق بین‌الملل، زیر نظر جمشید ممتاز، انتشارات وزارت امور خارجه، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۲ هـ. ش.

۳۲. ممتاز، جمشید، رنجریان، امیرحسین، حقوق بین‌الملل بشردوستانه مخاصمات مسلحانه

داخلی، نشر میزان، تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۶ هـ. ش.

